

მთიანი რეგიონების პრობლემატიკა და საერთაშორისო ორგანიზაციები

ანა ჩართოლანი

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ბაკალავრი
Chartolani.ani@gmail.com*

ანოტაცია

მთიან ტერიტორიებს მსოფლიოს ხმელეთის ერთი მეხუთედი უკავია. მათა სისტემები ყველა კონტინენტზეა წარმოდგენილი, თუმცა მსოფლიოს მეცნიერები ჯერ კიდევ ვერ შეთანხმებულან, თუ რას უწოდონ მაღალი მთები. ერთი ყველასთვის ცხადია, რომ ისინი სიმაღლითა და ფერდობთა დახრილობით უნდა ხასიათდებოდეს (გოიშვილი, 2004).

მთები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან მდებარეობის, ფართობის, სიმაღლის, ოროგრაფიის, ბუნებრივი პირობების, სიმაღლეზონის სარტყლურობის, გეოპოლიტიკური ვითარების და სხვა არაერთი მაჩვენებლის მიხედვით (გოგოლაძე, 2020). აქ არსებული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები და ადგილობრივი ადამიანების მათ კიდევ უფრო გამოარჩევენ სხვა ტერიტორიებისგან.

წარსულში სახელმწიფოების მმართველი ორგანოები ცდილობდნენ, განეცხადებინათ ბარი და კომფორტული ცხოვრების პირობები შეექმნათ იქ მცხოვრები ადამიანებისთვის. სწორედ ეს ტერიტორიები წარმოადგენდა ქვეყნების მშპ-ს წარმოების ძირითად ცენტრს, მთიანი ტერიტორიები კი რჩებოდა განვითარების გარეშე. XX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ასევე მცირე იყო მეცნიერების, ექსპერტებისა თუ გადაწყვეტილების მიმღები ორგანოების დაინტერესება მთიანი ტერიტორიებით.

მთიანი ტერიტორიების საკითხი მსოფლიოს ყურადღების ცენტრში 1992 წელს მოხვდა. რიო-დე-ჟანეიროში გაეროს მიერ გამართულ სპეციალურ კონფერენციაზე, რომლის თემასაც გარემო და განვითარება (UNCED) წარმოადგენდა, შეიმუშავეს პროგრამა (Agenda 21), რომლის მე-13 თავის მიხედვით, მთის მდგრადი განვითარება XXI საუკუნის პრიორიტეტად დასახელდა. სამოქმედო გეგმის მიღება კი UNCED-ის მიერ თითოეული ქვეყნის წარმომადგენლის ხმათა უმრავლესობით მოხდა (Price 1998; Stone 2002).

სტატიაში განხილულია მთიანი ტერიტორიების მნიშვნელობა, მათი გეოგრაფიული პრობლემატიკა და ის საერთაშორისო კონვენციები და ორგანიზაციები, რომელთა მიზანს მთიანი ტერიტორიების დაცვა და მდგრადი განვითარების ხელშეწყობა წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: მთების გეოგრაფიული პრობლემატიკა, მთის კანონი, საერთაშორისო კონვენციები, მონტოლოგია.

PROBLEMS OF MOUNTAINOUS REGIONS AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Ana Chartolani

*Bachelor Student of
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Chartolani.ani@gmail.com*

Annotation

Mountainous landscapes occupy about a fifth of Earth's entire terrestrial surface. Despite the fact, mountain systems are present on every continent, world scientists have not agreed on the definition of high mountains yet. One thing is clear, mountains criteria is based on altitude and slope in combination (Goishvili, 2004).

Mountains are differed by their location, area, elevation, orography, natural conditions, Altitudinal zonation, level of geopolitical development and other characteristics (Gogoladze, 2020).

In the past, governments were trying to develop lowlands and create comfortable living conditions for local people, because these territories were producing a major share of states' GDP. Mountain areas were often left without development. Before the XX century, mountains were a topic of interest to a relatively small number of scientists, development experts, and decision makers.

The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), held in Rio de Janeiro in 1992, presented a unique opportunity to move mountains onto the global stage, through the inclusion of a specific chapter in Agenda 21, the plan for action endorsed at UNCED by the Heads of State or Government of most of the world's nations (Price 1998; Stone 2002).

The article discusses the importance of mountain areas, their geographical problems and international conventions and organizations whose main objectives are promotion of protection and sustainable development of mountain areas.

Keywords: Geographical problems of mountains, mountain law, international conventions, Mountainology.

შესავალი

თემის აქტუალობა უკავშირდება მთებში არსებული რესურსების დიდ მნიშვნელობას კაცობრიობისთვის, ასევე იმ ეკოლოგიურ, სოციალურ და ეკონომიკურ პრობლემებს, რომლებიც სამყაროში არსებული ბუნებრივი პროცესებისა თუ ტექნოგენური ჩარევების შედეგად ვლინდება და 21-ე საუკუნეებში მსოფლიოს სამეცნიერო საზოგადოების ყურადღების ცენტრშია.

მთებს დედამიწის ზედაპირის 24 პროცენტი უჭირავს (Kapos et al. 2000) და წარმოადგენს მსოფლიო მოსახლეობის 12 პროცენტის საცხოვრებელ ადგილს (Huddleston et al. 2003). მთები მდიდარია არაერთი სახეობის ბუნებრივი რესურსით, რომელთაგან კაცობრიობისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასმელი წყალი, ჰიდროენერგია, მზის და ქარის ენერგია, თერმული და მინერალური წყლები. მთები მსოფლიოში ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნებით, ბუნებრივი სრულყოფილებით და უნიკალობით გამოირჩევა. ამის გამო მთები მეცნიერებისთვის საუკეთესო „ექსპერიმენტული“ დაკვირვების ადგილია, სადაც თვალსაჩინოა ტექტონიკური, გეოდინამიური, კლიმატური და ბიოლოგიური მოვლენები და პროცესების გლობალური მიმდინარეობის თავისებურებანი (ელიზბარაშვილი, 2018).

მთების მნიშვნელობა ძალიან კარგად არის ჩამოყალიბებული რიო-დე-ჟანეიროში 1992 წელს გარემოსა და განვითარების შესახებ გაეროს მიერ გამართულ კონფერენციაზე შემუშავებული პროგრამის (Agenda 21). მე-13 თავის შესავალში ვკითხულობთ:

„მთები არის ძირითადი წყარო წყლის, ენერგიის, ბიოლოგიური და ისეთი რესურსებისა, როგორებიცაა მინერალები, ტყისა და სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, რეკრეაციული რესურსები. როგორც ძირითადი ეკოსისტემა, ის წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებული ეკოლოგიის კომპლექსს ჩვენს პლანეტაზე. მთიან გარემოს აქვს გლობალური ეკოსისტემების გადარჩენისთვის არსებითი მნიშვნელობა, ამასთან მთის ეკოსისტემები სწრაფად იცვლება, ექვემდებარება გამდიდრებულ ნიადაგურ ეროზიას, მეწყერებს, ჰაბიტატებისა და გენეტიკური მრავალფეროვნების სწრაფ დაკარგვას. ადგილობრივი მოსახლეობისთვის საყოველთაო სიღარიბე და ტრადიციულ ჩვევათა დაკარგვაა დამახასიათებელი. მსოფლიოს მთიანი ტერიტორიები განიცდის გარემოს დეგრადაციას, აქედან გამომდინარე მთის რესურსების სწორი მენეჯმენტი და მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება საჭიროებს დაუყოვნებლივ მოქმედებას“ (United Nations Conference on Environment & Development, 1992).

კვლევის მეთოდები

სტატიაზე მუშაობისას გამოყენებულ იქნა როგორც ქართული, ისე ინგლისურენოვანი სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი, მიღებული ინფორმაციის სისტემატიზაცია და კლასიფიკაცია.

შედეგები

1. მთების გეოგრაფიული პრობლემატიკა

ადამიანებისთვის მთა ოდითგანვე მშვიდ გარემოსა და უნიკალურ ბუნებასთან ასოცირდებოდა, თუმცა ბუნებაზე გახშირებული არაპირდაპირი თუ პირდაპირი ზემოქმედების შედეგად მთიანი ტერიტორიები ამ უნიკალურ თვისებებს კარგავს.

მთებს უდიდეს მნიშვნელობასთან ერთად აქვს მრავალი პრობლემა, მაგალითად, მთებში ინტენსიურია სტიქიური ბუნებრივი პროცესები, რაც უკავშირდება: სეისმურ აქტივობას, რელიეფის ფორმებს (დახრილობას), წყლის ბრუნვის თავისებურებებს (მაღალ ინფილტრაციას), ამინდის სწრაფ ცვლილებას და სამეურნეო ზემოქმედების (მოვებას, გზების მშენებლობა, ტყეების ექსპლუატაცია) მასშტაბებს. ისინი გამოიხატება მეწყრული და დენიდაციური პროცესების, ღვარცოფების და თოვლის ზვავების სახით (ელიზბარაშვილი, 2018). ჩამოთვლილი პროცესები საცხოვრებლად რთულ პირობებს ქმნის, ასევე უარყოფით ზეგავლენას ახდენს ადგილობრივ ინფრასტრუქტურაზე და აფერხებს მთიანი რეგიონების განვითარებას, რაც საბოლოო ჯამში ეკონომიკურ სიდუხჭირეს და ცხოვრების დაბალ დონეს განაპირობებს. მთებში არსებული ძირითადი პრობლემებიდან განსაკუთრებით აქტუალურია:

ნიადაგის ჰუმუსოვანი ფენის დაკარგვა – მთების დამრეცი ფერდობები ძალიან სენსიტიურები არიან ეროზიის მიმართ, რაც იწვევს ნიადაგის ჰუმუსოვანი ფენის დაკარგვას და შემდგომში განაპირობებს მცენარეული საფარის შემცირებას.

ომები და ეთნიკური კონფლიქტები ამცირებს მიწის რესურსებს და მათ პროდუქტიულობას. სურსათის და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO-Food and Agriculture Organisation) მიხედვით, შეიარაღებული კონფლიქტი საფრთხის წინაშე აყენებს მთის ეკოსისტემებს და ადგილობრივ მოსახლეობას, 1999 წელს მსოფლიოს ყველაზე მწვავე კონფლიქტები (27-დან 23 კონფლიქტი) სწორედ მთიან რეგიონებში დაფიქსირდა (www.fao.org).

წყლის მართვა – დედამიწაზე არსებული მტკნარი წყლის 90 პროცენტზე მეტი წარმოადგენილია ყინულისა და სეზონურად მოსული თოვლის ერთობლიობით, რომლებიც წლის ცხელი და მშრალი პერიოდის განმავლობაში დნება და ასაზრდოებს მდინარეებს. ესაა მიზეზი, რატომაც მთები ცნობილია „წყლის კოშკების“ („water towers“) სახელწოდებით, რომლებიც მილიარდობით ადამიანისთვის მტკნარი წყლის ძირითადი წყაროა. მსოფლიო მოსახლეობის 1/3-ზე მეტი სასმელი, სარწყავი, ჰიდროენერგეტიკული, რეკრეაციული თუ სხვა მიზნებისთვის სწორედ მთიანი ტერიტორიებიდან მიღებულ წყალს იყენებს (The key issues of mountain areas, 2004).

ანთროპოგენული ზეწოლის შედეგად, ბოლო წლებში ძლიერ ჰიდროლოგიურ ცვლილებებს აქვს ადგილი. ხშირია მდინარეების დონის არაპროგნოზირებული ცვლილება, გახშირებული წყალდიდობები თუ წყალმოვარდნები. ჩვენ ვართ კრიტიკულ პერიოდში, როცა წყლის რესურსის დაცვა და სწორი მართვა დიდი აუცილებლობის წინაშეა, რადგან მთიანი ტერიტორიების წყლის რესურსი ისეთი გამოწვევების წინაშეა, როგორიცაა ზედაპირული თუ მიწისქვეშა წყლის დაბინძურება, წყალთან დაკავშირებული დაავადებები და სუფთა წყლის ეკოსისტემების დეგრადაცია (The key issues of mountain areas, 2004).

მცენარეული საფარი – ტყის და მცენარეული საფარის ეკოლოგიური მნიშვნელობა განუზომელია. ტყეს უდიდესი გარემოსდაცვითი

და გარემოსაღმდგენი ფუნქცია გააჩნია. მისი მეშვეობით მსოფლიოს არაერთ რეგიონში რეგულირდება სითბოცვლა და ტენზიუნვა, ფერხდება არიდირაციის და ეროზიული პროცესები, დაცულია ნიადაგის ნაყოფიერება და სხვა. ტყის რესურსებზე დიდი მოთხოვნილებაა მშენებლობაში, ქიმიურ მრეწველობაში, ასევე დიდი გამოყენება აქვს სამკურნალო მცენარეულობას (ელიზბარაშვილი, 2018), მაგრამ რადგან ზაფხულის თბილი პერიოდი ბართან შედარებით მთაში უფრო მოკლეა, აქ მცენარეების ზრდის პერიოდიც მოკლეა, შესაბამისად, მცენარეული საფარის აღდგენა დიდ სირთულეებს უკავშირდება და ეს საკითხი მუდამ დიდ პრობლემად გვევლინება. მითუმეტეს, რომ ტყე და მცენარეული საფარი ახდენს მეწყერების, ღვარცოფების, თოვლის ზვავებისა და დენუდაციური პროცესების პრევენციას.

კლიმატის ცვლილება – კლიმატი გავლენას ახდენს ამინდის წარმოქმნის პროცესზე, ნალექების სიხშირესა და ჰიდროლოგიური პირობების ცვლილებაზე. ის ასევე მოქმედებს მცენარეული საფარისა და ბიომრავალფეროვნების რაოდენობასა და მის ხარისხზე. მთის სისტემები განსაკუთრებით სენსიტიურები არიან კლიმატის ცვლილების მიმართ: უმნიშვნელო ცვლილებებმა შესაძლოა გამოიწვიოს მნიშვნელოვანი რეგიონალური ან უფრო ფართომასშტაბიანი ცვლილებები (The key issues of mountain areas, 2004).

კვლევების მიხედვით დგინდება, რომ მთებში არსებული ვითარების ზოგადი ტენდენცია ამგვარია – მცენარეები და ცხოველები ინაცვლებენ ზღვის დონიდან უფრო დიდ სიმაღლეებზე (Grabherr, Gottfried, and Pauli 1994; Gottfried, Pauli, and Grabherr 1998), ის სახეობა კი, რომელიც ვერ შეეგუება მაღალ მთაში არსებობას, ემუქრება გადაშენება. აღსანიშნავია ისიც, რომ მსოფლიოს მთიანი რეგიონების მიხედვით განსხვავებულია სურათიც და პროგნოზიც.

ტურიზმი – მთები ტურიზმის განვითარების პოტენციალით გამორჩეულია მთელ მსოფლიოში. აქ ადამიანს განუმეორებელი ბუნება, ეთნიკური და კულტურული მრავალფეროვნება, მინერალური და სასმელი წყლები, ეფექტური პეიზაჟები და ეკოლოგიურად სუფთა კვების პროდუქტები იზიდავს (ელიზბარაშვილი, 2018).

მართალია, ბოლო წლების განმავლობაში (იგულისხმება პერიოდი პანდემიის დასაწყისამდე) ტურიზმი და რეკრეაცია გახდა ერთ-ერთი სწრაფად ზრდადი ინდუსტრია. თუმცა მთიანი რეგიონებისთვის ეკონომიკური სარგებელის მიუხედავად, ტექნოგენურმა საქმიანობამ – მაგალითად, სათხილამურო ტრასების და სხვა ტურისტული ინფრასტრუქტურის კეთილმოწყობამ – სერიოზულად შეუცვალა სახე გარემოს და გამოიწვია მისი დეგრადაცია.

სამომავლო პროგნოზის სახით – ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა ყინულის საფარის მუდმივი დნობა, მზის ულტრაიისფერი გამოსხივების დონის ზრდა და ყინვიანი დღეების რაოდენობის შემცირება, უარყოფით ეფექტს მოახდენს ზამთრის სპორტზე. გლობალური დათბობის პირდაპირი მოქმედების გარდა, მოხდება შემოსავლის შემცირება იმ კურორტებზე მცხოვრები მოსახლეობისთვის, რომლებიც ზამთრის სპორტზე არიან დამოკიდებული (Key issues for mountain areas, 2004).

2. სერთაშორისო კონვენციები და ორგანიზაციები

კარლტონის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯეკ ივსი აღნიშნავს, რომ მთების განადგურების ძირითადი შედეგები მოიცავს სასმელი წყლის შემცირებას და ისეთი სტიქიების გამოწვევას, როგორებიცაა მეწყერი, ზვავი, ტერიტორიების დატბორვა და სხვა. ივსი ასევე აცხადებს, რომ რთულია მსოფლიოს ყველა რეგიონისთვის მორგებული მოდელის შექმნა, რომელიც დაიცავს მთიან რეგიონებს ამ ცვლილებებისგან, რადგან თითოეული მათგანს გააჩნია

განსხვავებული პრობლემა (Jack D. Ives, 2013), ამის მიუხედავად, მსოფლიოში მრავალი გარემოსდაცვითი პროგრამა მიმდინარეობს, უამრავი ორგანიზაცია ცდილობს, ხალხში აამაღლოს ცნობიერება მთიანი რეგიონების მნიშვნელობის შესახებ.

ქვემოთ ჩამოთვლილია ის აქტივობები, რომლებიც მთების მნიშვნელობის წარმოჩენისთვის განხორციელდა:

მთის საერთაშორისო წელი (2002 წ.) – მთების საჭიროების აღნიშვნა გახშირდა მას შემდეგ, რაც 2002

წელი დასახელდა საერთაშორისო „მთის წელიწადად“. სურსათისა და სოფლის მეურნეობის (FAO) და პარტნიორი ორგანიზაციების კოლაბორაციის შედეგად კი მოხდა „საერთაშორისო სამთო პარტნიორობის“ ჩამოყალიბება.

საერთაშორისო

მთის დღე – 11 დეკემბერი. ასევე 2002 წელს, შემუშავდა გაერო-ს რეზოლუცია 57/245, რომლითაც გენერალურმა ასამბლეამ 11 დეკემ-

ბერი მთის საერთაშორისო დღედ აღიარა და საზოგადოებას მოუწოდა მისი აღნიშვნისაკენ, რათა უფრო თვალსაჩინო გამხდარიყო მთის მდგრადი განვითარების მნიშვნელობა.

2006 წელს აღნიშნული საერთაშორისო მთის დღე აღინიშნა დევიზით „მთის მრავალფეროვნების მართვა უკეთესი მომავლისთვის“. ამის შემდეგ მთის პრობლემებით მეტად დაინტერესდნენ ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორებიცაა: გაერო, იუნესკო, მსოფლიო ბანკი და სხვა.

მსოფლიოს განვითარების პარალელურად, მთიანი რეგიონები საჭიროებს არა მხოლოდ გარემოსდაცვითი პროგრამების განხორციელების, არამედ ეკონომიკური და სოციალური კე-

თილდღეობის უზრუნველყოფას. ამ მხრივ, გაერო დიდ სამსახურს უწევს მსგავს ტერიტორიებს, ის დღეღეობით აქტიურად მოუწოდებს და ასტიმულირებს სახელმწიფოებს, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ და ჩართონ მთიანი რეგიონები სტრატეგიული განვითარების გეგმებში. ეს განსაკუთრებით ეხებათ განვითარებად ქვეყნებს, რომლებსაც შესაძლებლობა აქვთ, გამოიყენონ განვითარებული ქვეყნების გამოცდილება.

მთა და მთის პრობლემები კაცობრიობის მუდმივი მსჯელობის საგნად იქცა. მსჯელობისა და კვლევების მიხედვით დგინდება, რომ ჩვენს საუკუნეში უმთავრეს მნიშვნელობას იძენს ბუნების დაცვა, მთაში არსებული კულტურული მემკვიდრეობის, ტრადიციების, სამეურნეო ჩვევათა შენარჩუნება და მთასა და ბარის რეგიონებს შორის ბალანსის დამყარება, დეცენტრალიზაცია, მთაში მცირე მრეწველობის განვითარება, ტურიზმის ადაპტირებული ფორმის დანერგვა, კონტროლირებადი მიგრაცია, პოლიტიკურ-ეკონომიკური დეცენტრალიზაცია და სხვა.

ზემოთ ჩამოთვლილის გათვალისწინებით შეიქმნა უამრავი საერთაშორისო კონვენცია და პროგრამა, რომლებიც მთიან ტერიტორიებზე და მათ მდგრად განვითარებაზე ზრუნავენ:

ალპების კონვენცია (Alpine Convention) მე-20 საუკუნის 90-იანებში იყო მსოფლიოში პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომელიც ითვალისწინებდა ტრანსნაციონალურ მთიან ტერიტორიას, მის გეოგრაფიულ მთლიანობაში.

ევროპის ცენტრში არსებული ეს მთი-

ნი ტერიტორია 14 მილიონზე მეტი ადამიანისთვის არის ბუნებრივი, კულტურული, საცხოვრებელი და ეკონომიკური გარემო, ის ასევე ტურისტების დიდ ნაკადს იღებს მთელი წლის განმავლობაში.

მას შემდეგ, რაც ხელშეკრულების ყოველი მხარე იზიარებს საერთო/მსგავსი გამოწვევების მქონე ტერიტორიას, ალპების კონვენციის მიზანია ამ ტერიტორიის დაცვა და მდგრადი განვითარება. მისი ძირითადი მიმართულებებია: კლიმატის ცვლილება, სივრცული დაგეგმარება, მწვანე ეკონომიკა, მოსახლეობა და კულტურა, ბიომრავალფეროვნება და ბუნების შენარჩუნება, მთის აგროკულტურა და სხვა.

ალპების კონვენცია ფარავს 190, 700 კმ² ფართობის მქონე გეოგრაფიულ არეალს, მისი პარტნიორი მხარეები არიან: ავსტრია, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, ლიხტენშტეინის სამთავრო, მონაკოს სამთავრო, სლოვენია, შვეიცარია და ევროკავშირი.

კონვენცია შეიცავს ალპური კონვენციის ოქმებს. ამ ოქმებში კი არის განსაზღვრული ნაბიჯები, რომლებიც უნდა გადაიდგას ალპების დაცვისა და მდგრადი განვითარებისთვის. არსებული ოქმები მოიცავს მრავალ განსხვავებულ საკითხს, როგორიცაა: სივრცითი დაგეგმარება და მდგრადი განვითარება, მთის მეურნეობა, ბუნების და ლანდშაფტების დაცვა, ტურიზმი, ენერგეტიკა და სხვა (www.alpconv.org).

კარპატების კონვენცია (The Carpathian Convention) არის სუბრეგიონული ხელშეკრულება კარპატების რეგიონის მდგრადი განვითარებისა და დაცვისთვის. ჩარჩო კონვენცია კარპატების დაცვისა და მდგრადი განვითარების შესახებ (კარპატების კონვენცია) მიღებულ და ხელმოწერილ იქნა შვიდი მხარის მიერ (ჩეხეთის რესპუბლიკა, უნგრეთი, პოლონეთი, რუმინეთი, სერბეთი, სლოვაკეთის რესპუბლიკა და უკრაინა). კონვენცია ერთადერთია, რომელსაც მრავალსაფეხურიანი მმართველობის მექანიზმი გააჩნია და მთელ კარპატების რეგიონს მოიცავს. ის ალპების კონვენციის შემდეგ მეორე კონვენციაა მთელ მსოფლიოში, რომელსაც სუბრეგიონულ ხელშეკრულებაზე დაფუძნებული რეჟიმი გააჩნია მთების დაცვისა და მდგრადი განვითარების კუთხით.

კონვენციის ხელმომწერი მხარეების მიზანია ისეთი პოლიტიკის განხორციელება, რომე-

ლიც გარანტირებულიად დაიცავს და მდგრად

დად განავითარებს მოცემულ ტერიტორიას, რაც ითვალისწინებს ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას, ეკონომიკის გაძლიერებას, ბუნებრივი ღირებულებების და კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების შენარჩუნებას.

კარპატების კონვენცია მიჰყვება ორმხრივ „ჩარჩო კონვენცია-ოქმი“ მიდგომას: რადგან ჩარჩო კონვენცია შედგება მრავალი ძირითადი დებულებებისგან, მხარეებს შეუძლიათ კონვენციას შესთავაზონ ოქმი, რომელიც შეიცავს კონკრეტულ ვალდებულებებს. მოცემული ოქმის მიღება და ხელმოწერა კი ხდება მხარეთა კონფერენციაზე (Conference of the Parties (COP)). ამჟამად არსებული ოქმებია: ბიომრავალფეროვნება, ტყის მდგრადი მართვა, მდგრადი ტურიზმი, მდგრადი ტრანსპორტი, მდგრადი სოფლის მეურნეობა და სოფლის განვითარება (www.carpathianconvention.org).

მთის ბიოსფერული ნაკრძალები (Mountain Biosphere Reserves). იუნესკომ (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 1971 წელს დააფუძნა მთავრობათმორისი სამეცნიერო პროგრამა – ადამიანი და ბიოსფერო (the Man and the Biosphere – MAB), რომელიც მხარს უჭერს ბუნებრივი რესურსების შენახვისა და მათი რაციონალური გამოყენების ინტერდისციპლინარულ მიდგომებს. პროგრამის უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელი არის იუნესკოს მიერ ბიოსფერული ნაკრძალების შექმნა, სადაც ხორციელდება კონსერვაციისა და მდგრადობის სტრატეგიები.

მთები წარმოადგენენ MAB პროგრამის ერთ-ერთ ძირითად ფოკუსს. ამის დასტური 1973 წელს გამოცემული სპეციალური პროგრამაა, რომლის ამოცანაც მთებისა და ტუნდრის ეკოსისტემაზე ადამიანის ზემოქმედების შესწავლაა

(MAB-6). ასევე იუნესკო ხელს უწყობს მთებთან დაკავშირებულ კვლევით პროგრამებს, კონფერენციებს, გამოცემებს და ორი უნივერსიტეტის კათედრას, რომლებიც მთების მდგრად განვითარებაზე მუშაობენ (University of Highlands and Islands, Scotland; International University of Kyrgyzstan, Kyrgyzstan).

MAB პროგრამამ ბოლო დროის განმავლობაში დაიწყო საუბარი მსოფლიოში გარემოს ცვლილებებზე, განსაკუთრებით ადამიანების ჩარევით გამოწვეულ კლიმატის ცვლილებაზე. მთიან ტერიტორიებზე არსებული ნაკრძალები იყენებს კვლევებისა და დაკვირვებებისთვის, რათა მოხდეს იმ ზეგავლენების შეფასება, რომლებსაც განიცდის მთის ეკოსისტემები. ნაკრძალების დაკვირვების შედეგად კი ხდება დავროვილი ცოდნის გამოყენება მსოფლიო პრობლემების გადასაჭრელად (Sustainable Mountain Development Green Economy and Institutions, 2012).

ევრომონტანა (Euromontana) არის ევროპის მულტისექტორული ასოციაცია, რომელიც მთიანი ტერიტორიების კოოპერაციასა და განვითარებაზე ზრუნავს. ის აერთიანებს რეგიონალური და ეროვნული დონის ორგანიზაციებს მთელი ევროპის მასშტაბით. მათ შორის რეგიონალური განვითარების და გარემოსდაცვით სააგენტოებს, სოფლის-მეურნეობის და სატყეო მეურნეობის სექტორის წარმომადგენელ ორგანიზაციებს და კვლევით ინსტიტუტებს.

ევრომონტანას მისია არის, რომ ხელი შეუწყოს მთიან ტერიტორიაზე ცხოვრების ინტეგრირებულ და მდგრად განვითარებას, ამასთანავე მისი ხარისხის ზრდას.

ამის მისაღწევად, ევრომონტანა ხელს უწყობს ისეთი სემინარების და კონფერენციების ორგანიზებას, სადაც მოხდება მთიან ტერიტორიებს შორის გამოცდილების გაზიარება. ასევე ევრომონტანა აქტიურად მონაწილეობს ევროპულ პროექტებში და თანამშრომლობს სხვადასხვა ინსტიტუტთან

მთიანი ტერიტორიების საკითხებთან დაკავშირებით (www.euromontana.org).

ალპური სივრცის პროგრამა (The Alpine Space programme) არის ევროპული ტრანსნაციონალური კოოპერაციის პროგრამა ალპების რეგიონისთვის. ის უზრუნველყოფს ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი კოოპერაციის სტრუქტურას რამდენიმე ალპურ ქვეყანაში.

პროგრამა დაფინანსებულია ევროპის რეგიონალური განვითარების ფონდის (ERDF) მიერ, ასევე თანადაფინანსება ხდება პარტნიორი შტატების საჯარო და კერძო სექტორების მხრიდან (www.alpine-space.eu).

მეცნიერული შეხედულებები და სამეცნიერო ჟურნალები – ძირითადი საშუალება, რომლის დახმარებითაც ხდება ახალი ცოდნის გავრცელება მსოფლიო მოსახლეობაში. მათ შორისაა:

- **ალპების კვლევის ჟურნალი (The Revue de Géographie Alpine / Journal of Alpine Research)** 1913 წელს შეიქმნა ფრანგი გეოგრაფის რაულ ბლანშარდის (Raoul Blanchard) მიერ. 1968 წლიდან ასოციაცია ალპების გეოგრაფიის (Association of Alpine Geography) მიერ იმართება. ჟურნალი არის საერთაშორისო, მრავალდისციპლინალური და ორენოვანი (ფრანგულ-ინგლისური), რომელიც აქვეყნებს იმ სამეცნიერო ნაშრომებს, რომლებიც ეხება ევროპის ფარგლებში არსებულ რეგიონულ და გარემოსდაცვით პრობლემებს (Sustainable Mountain Development Green Economy and Institutions, 2012).
- **მთის კვლევა და განვითარება (Mountain Research and Development)** დაფუძნდა 1981 წელს ჯეკ ივსის (Jack Ives) მიერ. ჟურნალი წარმოადგენდა პიონერულ ძალას მსოფლიოს მდგრადი განვითარების პროგრამაში. გაძლიერებულმა კონცეფციამ მოგვიანებით ერთიანობაში მოიყვანა კვლევა და

განვითარება. 2009 წლიდან კი ჟურნალი წარმოადგენს რიო 2012-სთვის სრულად განხილულ საბოლოო პროექტს და მოიცავს 120 ქვეყნის აუდიტორიას. საერთაშორისო სარედაქციო საბჭო ჟურნალის მაღალი ხარისხის სტატიებს უზრუნველყოფს, შემგომში ისინი ციტირებულია ყველაზე რეიტინგული ჟურნალების მიერ (Sustainable Mountain Development Green Economy and Institutions, 2012).

- **ჟურნალი მთის მეცნიერება (The Journal of Mountain Science)** დაფუძნდა 2004 წელს, ის საერთაშორისო ინგლისურენოვანი ჟურნალია მთების მეცნიერებების შესახებ. ბეჭდავს კვლევით და ტექნიკურ ნაშრომებს მთების გარემოს, ეკოლოგიის, საფრთხეების, რესურსებისა და მთის განვითარების შესახებ. ჟურნალი, რომელიც ორ თვეში ერთხელ გამოდის, იმართება ჩინეთის სამეცნიერო აკადემიის მიერ, მისი სარედაქციო საბჭო და რეცენზენტები წარმოადგენენ ხუთი კონტინენტის თვრამეტ ქვეყანას (Sustainable Mountain Development Green Economy and Institutions, 2012).

საერთაშორისო დონეზე მიმდინარე პროგრამების მიუხედავად, დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო დონეზე სწორი პოლიტიკის განხორციელებას, ამ შემთხვევაში განვიხილავთ **მთის კანონის საჭიროებას** – მთის კანონის შექმნა ხდება სახელმწიფო დონეზე მთის განვითარების ხელშეწყობისთვის, რაშიც სრულად ერთვება ადგილობრივი მოსახლეობა. სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მიერ ჩატარებული კვლევების მიხედვით, მთაში მცხოვრები მოსახლეობა უფრო მეტად ცდილობს ბუნების დაცვას და მის მოვლას, რაც უფრო მეტად აქვთ ტერიტორიებზე და იქ არსებულ რესურსებზე საკუთრების ან კონტროლის განცდა.

მაგალითად მოვიყვანოთ ნეპალი, სადაც მოსახლეობის 80%-ზე მეტი მთის სოფლის ტი-

პის დასახლებაში ცხოვრობს და თითქმის სრულიად არიან დამოკიდებული სოფლისა და სატყეო მეურნეობაზე, როგორც მდგრად საარსებო წყაროზე. დაახლოებით 50 წლის წინ მათ არანაირი მოტივაცია არ ჰქონდათ, რომ დაეცვათ სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული ტყე. თუმცა მას შემდეგ, რაც სატყეო მეურნეობის განვითარება სატყეო სექტორის გენერალური გეგმის (Master Plan for the Forestry Sector, 1989) მიხედვით დაიწყო, შეიცვალა მოსახლეობის უფლებები ტყეებთან მიმართებით, ამან გამოიწვია მოსახლეობის დამოკიდებულების შეცვლა. ტყის დეცენტრალიზებული მმართველობის ძირითადი ეტაპები მოიცავდა ტყის აქტს (The Forest Act-1993), რეგულაციას (Regulation-1995) და მრავალ სხვა სახელმძღვანელოს. ისინი ადგილობრივ მოსახლეობას ხე-ტყის რესურსის მართვის, დაცვის და გამოყენების უფლებას აძლევდა მათზე მორგებული მმართველობის რეჟიმის მიხედვით. მას შემდეგ ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ტყეების მდგრადი განვითარების კარგ მაგალითს წარმოადგენს (FOREST TENURE POLICIES IN NEPAL: STATUS, GAPS AND WAY FORWARD, 2016).

კვლევები გვიჩვენებს – იმის მიუხედავად, რომ მთის კანონს უამრავი დადებითი შედეგი მოაქვს, ქვეყნების უმეტესობა არ იზიარებს სპეციფიკური პოლიტიკის და კანონების ამოქმედების იდეას, რომელიც მოსახლეობას საშუალებას მისცემდა, ეფექტურად ემართათ მთის ეკოსისტემები.

სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) უახლესი ანგარიშის თანახმად (Mountain poverty poses unique problems, requires tailor-made solutions, 2003), მთებმა მხოლოდ ბოლო პერიოდში მიიქცია პოლიტიკოსების და ეკონომისტების ყურადღება. მთის კანონი კი ჯერ კიდევ „პიონერია“, ამიტომ მხოლოდ რამდენიმე ადგილობრივი და საერთაშორისო სპეციფიკური ინსტრუმენტი მუშაობს გამართუ-

ლად. ამჟამად რამდენიმე ქვეყანა – საფრანგეთი, საქართველო, იტალია, შვეიცარია და უკრაინა არიან მაგალითები, თუ როგორ უნდა მოქმედებდეს სპეციფიკური, მთის განვითარებაზე მორგებული ინსტრუმენტები სახელმწიფოში, სხვა ქვეყნები კი კვლავ კანონმდებლობის დონეზე მათი ჩამოყალიბების პროცესში არიან.

კვლევის პერსპექტივები

მთიან რეგიონებში არსებული პრობლემების კვლევის პერსპექტივა მით უფრო დიდია, რაც უფრო მეტი მხარეა დაინტერესებული ამავე ტერიტორიების განვითარებით. რადგან 21-ე საუკუნეში მთის მდგრადი განვითარება მთელი მსოფლიოსთვის მნიშვნელოვან მიმართულებად და მიჩნეული, ამიტომაც მათი პრობლემების კვლევაც აქტიურად მიმდინარეობს.

მთის მცხოვრებთა მდგრადი არსებობა, რომელიც დაკავშირებულია ბუნებრივი სიმდიდრის შენარჩუნება-დაზოგვასთან, წარმოადგენს მონტოლოგიის შესწავლის საგანს. მათი მოგვარება საჭიროებს კომპლექსურ მიდგომას, რაც გულისხმობს ერთობლივ კვლევას მეცნიერების ისეთი სხვადასხვა დარგისა, როგორიცაა: გეოგრაფიული, ეკონომიკური, ეკოლოგიური, დემოგრაფიული, კულტურული, ბუნებათსარგებლობის და სხვა (გოიშვილი, 2004). არსებული რთული სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური მდგომარეობის ფონზე, მეცნიერების ამ მიმართულების და ხელისუფლების გაერთიანებული ძალებით მუშაობა წარმოადგენს უნიკალურ შანსს, რათა მოხდეს არა მხოლოდ პრობლემების მოგვარება, არამედ შემდგომში მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარება.

როგორც ჩვენთვის გახდა ცნობილი, საქართველოში განხილვის პროცესშია „კანონი კავკასიონის შესახებ“, რომელიც დაფუძნებულია ალპების და კარპატების ძირითად პოსტულატებზე. კანონის მიხედვით, კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის მიმდებარე ტერიტო-

რიები, ადმინისტრაციული ერთეულები და აქ მცხოვრები მოსახლეობა კიდევ უფრო მეტი სოციალურ-ეკონომიკური შეღავათებით ისარგებლებენ, რაც ამ რეგიონების მდგრადი განვითარების არსებითი წინაპირობა შეიძლება გახდეს. მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარება კი ქართული გეოგრაფიული სკოლის არსებითი გამოწვევაა.

დასკვნები

მთები და მთიანი რეგიონები გამორჩეული ტერიტორიებია მთელ მსოფლიოში მათი რესურსებით, ტურისტულ-რეკრეაციული პოტენციალით და უნიკალურობით. მართალია, მთებში ვაწყდებით უამრავ პრობლემას, როგორცა – ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური თუ სხვა, თუმცა მსოფლიოში მთების მნიშვნელობის გაზრდასთან ერთად იზრდება მოცემული პრობლემებით დაინტერესებულ მხარეთა ჩართულობაც მათ მოგვარებაში – იგულისხმება, როგორც ცალკეული სახელმწიფოების მმართველი ორგანოები, ისე საერთაშორისო კონვენციები თუ პროგრამები.

XX საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, მთიან რეგიონებში არსებული პრობლემების შესწავლასა და მოგვარებაში მსოფლიოში უამრავი საერთაშორისო ორგანიზაცია ჩაერთო, შეიქმნა საერთაშორისო კონვენციები და ამოქმედდა პროგრამები, რომლებიც მთის ეკოსისტემების დაცვასა და მდგრად განვითარებაზე ზრუნავენ. ასევე ტარდება მრავალი კვლევა და გამოიცემა სამეცნიერო ჟურნალები, რომლებიც ძირითად აქცენტს მთებზე, მათ მნიშვნელობასა და განვითარების პერსპექტივებზე აკეთებენ. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი იძლევა იმედს, რომ არსებული მდგომარეობის გამოსწორება და პრობლემების მოგვარებაში სამეცნიერო და სამოქალაქო საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილია ჩართული, რომელთა აქტიური მოქმედებაც აუცილებლად გამოიღებს დადებით შედეგს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ელიზბარაშვილი ნ., მელაძე გ., მეესენი ჰეინო, ხოციაძე აშოტ, კოლერი ტომას, მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარება (სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისთვის), გამომც. „დანი“, გვ. 10-11, 15-16, თბ., 2018.
2. გოგოლაძე ს., მთიანი ტერიტორიების გეოგრაფიული სპეციფიკა და ტურისტულ-რეკრეაციული გამოყენების თავისებურებები, გვ. 1, 2020.
3. გოიშვილი ბ. გოგიტიძე ა., მონტოლოგია (მთათმცოდნეობა), გამომც. „ინოვაცია“, გვ. 11, თბ., 2004.
4. Martin F. Price, Libor F. Jansky, Andrei A. Iatsenia – Key issues for mountain areas, United Nations University, 2004, pg-1, 24-25.
5. Jack D. Ives – SUSTAINABLE MOUNTAIN DEVELOPMENT Getting the facts right, Publisher of Himalayan Journal of Sciences, 2013, pg-18.
6. United Nations Conference on Environment & Development – Agenda 21, Rio de Janeiro, 1992, Chapter 13, pg-119.
7. Thomas Kohler (CDE), Daniel Maselli (SDC) – Sustainable Mountain Development Green Economy and Institutions, 2012, pg-33.
8. www.Fao.org
9. www.alpconv.org
10. www.carpathianconvention.org
11. www.euromontana.org
12. www.alpine-space.eu